

Маја Стокин, *Терминологија зимског циклуса обичаја и веровања у Новом Саду*

Градска библиотека Нови Сад, Алмашани,
Нови Сад 2022, стр. 470.

У време када инвеститорски урбанизам убрзано брише стара језгра великих градова у Србији, страдају и многе локалне дијалекатске особености српског језика, заједно с културним обрасцима кодираним у њима. Процеси економских миграција, центрификација, велике промене друштвене структуре нарочито у центрима градова – све се то нужно одражава и на језик и начин живота становништва градских четврти захваћених променама. У том контексту, етнолингвистичка студија др Маје Стокин *Терминологија зимског циклуса обичаја и веровања у Новом Саду* важан је научни допринос очувању сећања на обичаје и језик који убрзано ишчезавају из историјског језгра Новог Сада. Та студија објављена је исте године кад и ауторкина претходна књига, *Свадбена терминологија Новог Сада* (Алмашани, 2022), и с њом, у једном ширем смислу, твори тематску целину: истраживање лексике војвођанског простора у вези с његовим обичајима и веровањима.

Студија коју представљамо посвећена је етнолингвистичким аспектима обичаја и веровања у вези са предбожићним и божићним празницима. Ауторки је за истраживање послужио лексички корпус прикупљен међу староседелачким становништвом Новог Сада, тачније из неколико његових најстаријих делова – Салајке, Подбаре и Роткварије – који се помињу још у другој половини 17. века у путописима Евлије Челебије. Славни путописац описује их као релативно развијене хришћанске квартове са пространим кућама на спрат, баштама, хамамима и школама. Током векова, Нови Сад се развијао и пролазио кроз различите фазе, а наведене квартове савремено доба је затекло као повртарско-паорски крај са ушореним улицама и старим породичним кућама. Стари Нови Сад, како исти-

че ауторка, налик је на село унутар града и то представља његову највећу посебност вредну историјских, етнолошких и лингвистичких истраживања.

За Божић и предбожићне празнике везани су многи обичаји са живописним обредима, који данас, као и обичаји у вези са другим календарским празницима, живе махом у сећању аутохтоног становништва Новог Сада (при чему ту аутохтоност треба схватити условно, јер је реч о становништву досељеном из околних војвођанских села). Према ауторкиној процени, заснованој на раду с информаторима, таквог становништва данас је свега око 20%. Циљ лексичког истраживања Маје Стокин био је да забележи његову архаичну обредну терминологију и тиме допринесе очувању аутентичног језичког израза Салајке, Подбаре и Роткварије. Предмет истраживања био је однос између језика и културе, односно узајамна условљеност датог културног и одговарајућег језичког типа. О остварености постављеног циља сведочи обимна лексичко-семантичка анализа релевантних термина (на скоро 150 страна), као и исцрпан речник (на отприлике истом броју страна, са преко хиљаду лексикографски и акцентолошки обрађених одредница).

У уводном делу студије (стр. 7–50) ауторка излаже предмет, задатке и циљ истраживања, уз детаљан осврт на историјски развој старог Новог Сада и досадашња (нажалост невелика) етнолингвистичка истраживања посвећена тој теми. Такође излаже основне дијалекатске црте говора старог Новог Сада, у који спада и говор Салајчана, Подбараца и Ротквара, а који припада бачким екавским говорима типичним за Војводину. Посебно исцрпан део увода чини разматрање методологије научног истраживања, у којем се ауторка детаљно осврће на различите фазе истраживања: сакупљање грађе, одабир одредница, конструисање одредница и, коначно, њихово уређење. Полазећи од тога да језик чини нераскидиву целину с културом коју изражава, ауторка је на испитивани лексички корпус применила методолошке алате етнолингвистике и лингвокултурологије (при чему разлику између те две дисциплине види пре свега у временском аспекту: прва је дијахронијска дисциплина, друга синхронијска), уз повремену неопходну помоћ историјских наука и теологије (јер је реч о обичајима сакралног типа). После расправе о методологији следи и сажето теоријско разматрање примењене лексичко-семантичке анализе, у којем Маја Стокин разматра кључну аналитичку категорију лексичко-семантичких поља и, на фону постојећих лексикографских приступа, одређује свој сопствени.

Вреди се још мало задржати на одељку о методологији и поближе размотрити појединости које би могле бити од већег интересовања за етнологе и антропологе. Грађа за студију прикупљана је више од једне деценије, у периоду од 1998. до 2011. године. Пошто је ауторка и сама пореклом из краја који је истраживала, била је у могућности да на аудио-уређајима снима разговоре са својим старијим суграђанима, суседима, па и рођацима. Захваљујући тој „емској“ позицији, могла је да оствари дуготрајну и квалитетну везу са својим информаторима: била је радо примана у њихове домове и лако с њима ступала у конверзацију. Тако је на уређајима био бележен спонтан, континуиран разговор са информаторима, што је ауторки обезбедило адекватан лексикографски контекст. Тај задатак знатно јој је олакшала употреба *Уџишника за бележење обредне џерминологије* проф. др Љиљане Недељков, заснованог на ономасиолошком принципу (кретање од значења /семеме/ ка називу /лексеми/). Међу приручницима који су јој били од користи ауторка наводи и *Основна уџиштва за бележење дијалекајске лексике у Војводини* Драгољуба Петровића и *Мисли о џрикујљању дијалекајској мајтеријала* Александра Белића.

Целокупно истраживање обављено је уз помоћ шеснаест информатора, које ауторка у уводу (стр. 37–38) наводи поименце, са годинама рођења и понеком биографском појединошћу. (Видети и интегрални списак информатора на стр. 385.) Годишта највећег броја информатора крећу се од 1913. до 1942. године, премда је мањи број рођен и после 1950. Сви информатори били су веома предусретљиви и вољни да испричају све што знају о предбожићним и божићним обичајима (нпр. *вијање Божића, коринђање* итд.), а притом су чували аутентичан начин изговора, чак и они релативно млађи. Нажалост, један део тог драгоценог материјала остао је изван студије из техничких разлога: наиме, део снимљеног материјала забележен је техником и на уређајима који су давно изашли из употребе, па се конверзија у дигитални запис показала неизводљивом.

Средишњи део студије представља лексичко-семантичка анализа (стр. 51–212), која обухвата неколико тематских целина разврстаних по семантичким пољима: то су православни празници, обичаји и веровања; период пре поста; период за време поста; предбожићни празник – Бадњи дан; божићни празници и, на крају, период после Божића. Лексичко-семантичка поља обележена су децимално како би указала на хијерархијски редослед диференцијалних знакова, као на следећем примеру:

2.2. Припрема за пост:

2.2.1. Назив ритуалне радње: *ојосџиџи, ојраџи*

2.2.1.1. Предмет обухваћен ритуалном радњом: *суг*

2.2.1.2. Радње у оквиру ритуала: *искуваваџи, искуваџи, ојраџи*

2.2.1.3. Предмет у којем се искувава посуђе: *оранија*

2.2.1.4. Материја која се користи при искувавању: *џејо, цеђ*

Ако је, дакле, „припрема за пост“ назив једног општег лексичко-семантичког поља, њему је хијерархијски подређен низ диференцијалних знакова опадајуће семантичке класе. Таквих општих лексичко-семантичких поља има укупно нешто мање од тридесет, али свако за собом повлачи богат низ подређених диференцијалних знакова. Након што уз свако лексичко-семантичко поље наведе његову хијерархијску схему (као у горњем примеру), ауторка свакој јединици у оквиру схеме посвећује мање или више детаљан дескриптивни коментар у којем до изражаја долазе њена лингвистичка и етнографска запажања. Дobar број одредница пропраћен је (нажалост црнобелим) фотографијама, попут фасцинантних слика јахача у ритуалу вијања Божића (стр. 189–192) или оркестра салајачких коринђаша (стр. 144–145). Фотографије оплемењују понешто једнолично дескриптивно излагање и подстичу активније имагинативно учешће читаоца. Не можемо се ипак отети утиску да је децимални систем обележавања одредница визуелно напоран и гломазан (поједине одреднице носе чак шест цифара), али у оквирима одабране методолошке процедуре другачије није могло бити.

Још један од кључних делова студије јесте њен речник (стр. 223–384), који, како смо рекли, садржи преко хиљаду тематски релевантних, акцентованих одредница, пробраних из разговорâ са информаторима. Опремљене уобичајеним лексикографским метаподацима, одреднице су семантички исцрпно дефинисане, уз повремено наведене синониме. Посебну вредност речнику дају цитати из аутентичних разговорâ придодати уз сваку одредницу; тако нпр. уз одредницу *гуша* и њену дефиницију налазимо пример из живог језика: *Пòсџило се да се гуша òчисџи од òрџа да мòж да се ѡрџџи* (стр. 252). Поједини цитати су и много дужи, те код читаоца изазвају упечатљив, непосредан доживљај језика и конкретних ситуација који превазилази уобичајену лексикографску сувопарност.

Следи мала етнолингвистичка ризница: одељак са интегралним текстовима информаторâ (под насловом *Дијалекаџски џексџови*, стр. 387–443), где су, у дужој или краћој форми, забележене и дослед-

но акцентоване приче једанаест информатора. У њима они, аутентичним говором свога краја, приповедају о својим предбожићним и божићним обичајима. Поменимо као изузетан пример приповедање Тоше Гавриловића Милушкова (1942) на готово 24 стране (стр. 387–410)!

Списак употребљене литературе конципиран је дводелно (А. лингвистички радови и Б. етнолошки, теолошки и други радови), док на самом крају студије налазимо одељак са прилозима (стр. 463–470), којих је укупно пет: текст вертепа (путујуће момачке драмске представе која се изводи на Бадње вече); коринђашке и божићне деције песме; песме које се певају о Материцама и Оцевима; божићне песме; уобичајени поздрави.

Ова богата, минуциозно израђена етнолингвистичка студија др Маје Стокин, чији су рецензенти проф. др Љиљана Недељков, проф. др Исидора Бјелаковић и др Душко Бабић, представља значајан допринос напору да се, барем на једном малом простору, научним средствима ублажи или успори општи процес културне ерозије с којом се суочавамо. Уједно, она представља занимљив пример конструктивног „емског“ приступа предмету истраживања, подстакнутог љубављу према родном крају, при чему, како то истиче Ладислав Згуста, истраживач неретко постаје и властити информатор.

Ноел Путник